

7. Гаврильченко О., Коваленко А. Хвильовий, Холодний Яр та “громадянська війна” / О. Гаврильченко, А. Коваленко // Слово і Час. – 1992. – № 8. – С. 52–59.
8. Гундорова Т. Руйнування романтичної метафізики / Т. Гундорова // Слово і Час. – 1993. – № 11. – С. 22–28.
9. Долженкова І. “Марія на гранях віків” або філологічні дослідження з українського сексу / І. Долженкова // Сучасність. – 1997. – № 2. – С. 96–104.
10. Лотман Ю. Избранные статьи по семиотике и типологии культуры / Ю. Лотман. – Таллин : Александра, 1992. – 479 с.
11. Манн Ю. Поэтика Гоголя, вариации к теме / Ю. Манн. – М., 1996. – С. 391–401.
12. Меднис Н. Сверхтексты в русской литературе [Электронный ресурс] / Н. Меднис. – Режим доступа : <http://rassvet.websib.ru/author.htm>.
13. Топоров В. Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте / В. Топоров // Структура текста-81. – М., 1981. – С. 53–58.
14. Хвильовий М. Сині етюди / М. Хвильовий. – К. : Радянський письменник, 1989. – 421 с.

Анотація

Стаття присвячена аналізу образу міста у “Вступній новелі” та “Арабесках” М. Хвильового. Досліджуються елементи “міського тексту” Харкова, присутні у творах. Образ міста, зображеного у новелах, співвідноситься з містом концентричного й ексцентричного типу, містом-дівою, містом-блудницею, містом-карнавалом, містом-ярмарком.

Ключові слова: образ міста, місто концентричного типу, місто ексцентричного типу, місто-діва, місто-блудниця, місто-карнавал, “міський текст” Харкова.

Аннотация

Стаття посвящается образу города в “Вступительной новелле” и “Арабесках” М. Хвильового. Исследуются элементы “городского текста” Харькова, присутствующие в произведениях. Образ города, изображенного в новеллах соотносится с городом концентрического и эксцентрического типа, городом-девой, городом-блудницей, городом-карнавалом.

Ключевые слова: образ города, город концентрического типа, город эксцентрического типа, город-дева, город-блудница, город-карнавал, “городской текст” Харькова.

Summary

The article is devoted to an image of a city in M. Hvylyevogo’s “The introductory short story” and “Arabesques”. Elements of Kharkov’s “the city text” are investigated. The image of the city represented in short stories corresponds with a city of concentric and eccentric type, a city-maiden, a city-loose woman, a city-carnival.

Keywords: an image of a city, a city of concentric type, a city of eccentric type, a city-maiden, a city-loose woman, a city-carnival, “the city text” of Kharkov.

УДК 821.161.2.09+929 Тенета

Дубініна В.О.,
магістрантка,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕЦЕПЦІЯ МІСТА У ТВОРЧОСТІ БОРИСА ТЕНЕТИ

Осмислення феномену міста в українській літературі залежало від тих світоглядно-філософських та соціальних чинників, які безпосередньо впливали на

життя людей у період становлення та розвитку міста як потужної територіальної одиниці. Література завжди досить динамічно реагувала на урбаністичні процеси, що проникали в усі сфери соціальних стосунків, впливали на їх формування і розвиток.

Гене́за теми міста в українській літературі простежується з давніх часів, але незмінним залишається те, що майже завжди місто протиставляється селу. Г. Сковорода, який був добре знайомий з особливостями як сільського, так і міського способу життя, місту з його гарячковою невсипучістю, виром пристрастей і бажань протиставляє поезію тихих полів і зелених дібров. Критика соціального зла сполучається з антиурбаністичними мотивами, які чітко звучать у відомій поезії “Всякому місту звичай і права”. Вона була дуже популярною серед простого народу, оскільки достовірно і з притаманним українцям гумором відображала негативні сторони міського життя. У поезіях Т. Шевченка також спостерігаємо протиставлення села місту. Поет вважав, що досягти душевної гармонії й духовної свободи можна не в місті, а лише в селі, ведучи сільський спосіб життя й спілкуючись з природою. Тому село для нього – це ідеальний край, край миру й гармонії.

*Село! І серце одпочине:
Село на нашій Україні –
Неначе писанка, село.
Зеленим гаєм поросло.*

П. Куліш – протиставляв місту хутір, а Європі – хутірську Україну. Досить ворожим постає образ міста у повісті “Хмари” І. Нечуя-Левицького та в романі “Повія” П. Мирного. Загалом українська література протягом ХІХ століття традиційно була в основному селянською. Перевага сільської тематики й проблематики було обумовлено суспільно-історичними умовами існування української нації, а відтак і української літератури. Лише в кінці ХІХ століття відбувається формування нової соціально-культурної реальності – культури індустріалізованого міста.

Найбільш активно розробляти проблему міста у вітчизняній літературі почали у 20-х роках ХХ століття. Це пов'язано з активними суспільними змінами, які відбувалися в цей час. Перехід від усталеного звичного сільського життя до механізованого міського, до якого люди лише почали звикати і пристосовуватися. Цей процес не залишився поза увагою тогочасних письменників, серед яких М. Хвильовий, Ю. Яновський, М. Семенко, В. Підмогильний, Д. Фальківський, Б. Тенета та багато інших. На думку Юрія Шереха, “вся література 20-х років ... була у своїй великій частині антисільською. Антисільським був Семенко у своєму оспівуванні міста, трамваїв, каварень і машини; неоклясицизм у полоні міських білоколонних див і університетської мудрості; Хвильовий, закоханий у вічно плінні арабески неугавного міського руху; Яновський,.. Йогансен... Серед провідних постатей тогочасної літератури дуже мало було оборонців села: ... Косинка, Осьмачка. Годі зрозуміти все літературне життя двадцятих років, якщо скреслити з нього боротьбу цих двох течій – урбаністичної й селюцької” [13, 84–85]. С. Павличко в дослідженні “Дискурс модернізму в українській літературі” зазначала, що в українській літературі “перетворення сільської культури в міську ніколи

остаточно не завершилося, ставлення до міста стало лакмусом позиції митця, а дискурс міста позначений глибоким і болісним конфліктом” [4, 206].

Традиційний міф села як носія усталених культурних стереотипів починає вичерпувати себе в умовах бурхливих суспільних перетворень. Нова, урбаністична свідомість стає необхідною, назрілою для реалізації, але водночас і неприступною для українців внаслідок політики Російської імперії, у якій міста як осередки цивілізації призначалися лише пануючій нації. Українське місто було невід'ємним від російської культури. Тому селяни 20-х років, приходячи у місто, неминуче відчували конфлікт двох культурних традицій і поставали перед дилемою: піддатися нівелюючому впливу індустріальних монстрів чи зберегти недоторканою одвічну українську патріархальність, тим відкинувши себе на периферію суспільних подій і явищ. У будь-якому випадку селянин був приречений завжди відчувати власну чужинність, перебувати у постійній боротьбі з собою й оточуючим середовищем.

Ця конфліктність відтворена у творчості Бориса Йосафовича Тенети (справжнє прізвище Гурій). Його творчість у сучасному літературознавстві залишається однією з найменш досліджених. На сьогодні немає цілісного аналізу його творчого доробку, зустрічаються лише окремі статті В. Мельника, М. Чабана, В. Дмитренко та інших дослідників, які згадують про письменника в контексті з іншими, які належали до організацій “Плуг” та МАРС. Урбаністичні мотиви творчості Б. Тенети стали об'єктом аналізу В. Дмитренко в одному з розділів монографії “Літературний дискурс “Ланки”-МАРСу першої третини ХХ століття”, однак рецепція образу міста у творчості ще потребує більш детального аналізу.

Мета нашого дослідження – простежити особливості рецепції образу міста у творчості Бориса Тенети.

Свої завдання вбачаємо в аналізі особливостей змалювання міста, його суті, образу, проблем, місця людини в ньому у прозових і поетичних творах письменника: “Гармонія і свинушник”, “Місто”, “Знов мені приснилися...”, “Безробітний”, “П'яниці”, “Ти сидиш в задимленій кімнаті...”, “Немає слів...” та ін.

Б. Тенета ввійшов у літературу в середині 20-х років минулого століття. Саме тоді, коли О. Шпенглер зазначив, що жоден з мислителів не уявляє в чому полягає своєрідність міського способу життя: “Оскільки всі мислителі всіх культур живуть в містах, нехай навіть їхнє фізичне тіло знаходиться в сільській місцевості, вони просто не уявляють собі на скільки своєрідне це явище: місто” [14, 113]. Спроба осмислити феномен міста чітко простежується у творчості Бориса Тенети. Письменник тонко відчував ту межу між містом і селом, на якій знаходилася людина початку ХХ століття.

Проблема міста є однією з головних у повісті “Гармонія і свинушник”. Вона осмислюється як протилежність селу, широким степам. “Степи мої, степи мої, такі хороші, хороші, зелені” [6, 68]. Загалом для української літературної традиції характерним є те, що село ідеалізується через ключові, тобто наскрізні, домінуючі, повторювальні образи степу, саду, поля, річки, лісу тощо.

У полі зору автора місто в післяреволюційний період, коли до нього потягнулася молодь, щоб посісти там власне місце. Суттєва відмінність між двома світами, в яких існують герої повісті, значною мірою впливає на їхній психологічний стан, порушує внутрішню рівновагу, поглиблює складне матеріальне становище. Історик С. Томашевський розглядає цю проблему на рівні буття нації, наголошує на тому, що “внутрішня слабкість українського народу полягає у відсутності рівноваги між містом і селом, величезних відмінностях в культурно-освітньому і політичному рівнях, що не давало можливості творити органічну національну цілість” [2, 586].

Ця думка була художньо осмислена Б. Тенетою. Її чіткою ілюстрацією є образ Катерини з повісті “Гармонія і свинушник”. Місто вабило до себе дівчину: “Там життя цікаве, зовсім одмінне, нове і люди там справжні люди. Справді, у великому місті воно має бути новим, не таким як тут, де ще й досі панує дяк, а дядьки по-старому пиячать... Тягнуло в незнані краї, де життя на тисячі фарб грає, де люди будують нове й не такі забиті та темні, як тут” [6, 54].

Але згодом сприйняття міста головною героїнею змінюється: воно вже не здається їй таким новим і гарним, а стає ще більше незрозумілим і чужим. “Не звикла вона ще до міста, та боялася признатися Михайлові, що іноді її, котра нічого не боялася, там, у степах, в боях, під Перекопом, лякали люди, високі кам'яні гроби і лише іноді ритмічне дихання заводу і праця в робітничій околиці будили щось рідне...” [6, 55].

На відміну від Катерини любов і ненависть до міста живуть у душі головного героя новели “Місто” одночасно: “Я ненавиджу місто, як може його ненавидіти лише той, хто так любить його...” [9, 17]. Тому що воно, з одного боку, “заховує в собі найкращі сили, висмоктує кров, витягує жили...” [9, 17], а з іншого приваблює, бо “в ньому майбутнього паростки” [9, 17]. Загалом текст складається з виразних художніх деталей, натяків, відчуттів ліричного героя, які й вимальовують страшний образ міста. Саме місто герой звинувачує у всіх своїх негараздах. Бо за час життя в ньому його сестра важко захворіла, та померла, а брат став злодієм. В уяві оповідача місто постає “хитрим, тисячовуличним павуком”, “червонооким згубцем життя”.

Подібні порівняння спостерігаємо й в оповіданні В. Підмогильного “Старець”, де місто постає у вигляді всемогутнього спрута, цинічного молоха, що обвивається коло землі залізним кільцем. За словами Р. Мовчан “Цей конкретний і водночас абстрактно-узагальнюючий образ загалом утілює екзистенціальну ідею абсурдності світу, недосконалості світобудови, що веде до апокаліпсису [3, 416]. Можемо провести паралелі зі збіркою Верхарна “Міста-спрути”, що говорить про орієнтацію митців на модерні європейські традиції.

Невід'ємним є зв'язок людини з рідним краєм, тією нематеріальною життєдайною силою, яка визначає не лише внутрішній світ, але й зовнішність. Б. Тенета, враховуючи це, неодноразово описує своїх героїв саме через їхній зв'язок із селом. “Катерина проста селянська дівчина, з бровами сонцем випаленими, а очима вітром степовим навіяними” [6, 54].

Показовою є розмова молодого міліціонера з дідом Семеном в оповіданні “П'яниці”:

- А ти давно з села? – питає Семен.
- А ви звідки знаєте, що я з села?
- Так, по всьому видно... [11, 51].

Вихідці з села дійсно відрізняються від міських жителів. Це не означає, що одні гірші чи кращі за інших, вони просто різні. Різняться не лише манера одягатися чи поведінка, сільські більш відкриті, відверті у спілкуванні. Хтось дуже швидко змінюється, а комусь навіть цілого життя не вистачає, щоб стати по-справжньому міським.

Образ степу постає й у зображенні почуттів між чоловіком і жінкою. В уявленнях Петра з повісті “Гармонія і свинушник” ідеальне кохання, дівчина його мрії можливі лише на лоні рідної природи. “От іде він степом, а назустріч йому дівчина з чорною косою, очима сірими” [6, 50]. У своїх мріях про кохану він хоче “притулитися губами до уст запашних, степових...” [6, 50].

Подібні мотиви знаходимо й у поезії “Знов мені приснилися...”. Тут тема кохання тісно переплітається з опозицією місто – село. Вірш написано у формі сновидіння, завдяки чому поглиблюється багатогранність художніх образів, з'являється можливість проникнути у внутрішній світ героя замість конкретного зображення подій.

*Не прийду я, інша загадкова // В очі глянула, і ти уже не та,
Бо вона коха по-городському... // Я забув про тебе і жита [8, 7].*

Місто змінює не лише зовнішній світ, воно намагається зламати усталене світосприйняття людини. Традиції міста не сумісні з менталітетом простого селянина, який звик до широких степів, відкритого неба, “золотого жита” – місто ніби сковає душу людини невидимими ланцюгами, в нього своя мораль, свої традиції, своє життя, свої атрибути.

*Вже весна не так мене турбує, // Не про те говорять журавлі.
Серце в степ уже не забере я. // Хоч вернуса знову до землі [8, 7].*

Натомість у плані особистісної свободи світ міста виявляється значно привабливішим. Тут людина почувається набагато вільнішою і розкутішою.

*А у місті дні такі розбиті, // А любов'ю всі торгують тут.
Я не марю вже степовим літом, // Я забув про косу золоту [8, 7].*

Ліричний герой сам відчуває зміни, які відбулися з ним у місті: “я знову невеселий, сонний”. Він прагне повернутися у рідні краї, відчути знову ту свободу, насолоду від безмежних ланів, далеких гаїв, чарівних звуків домни.

*Щоб я знову став рудим і диким
І таким бентежним, як колись [8, 7].*

Розуміє, вже не повернути того, що було. Відчуває неможливість протидіяти середовищу, яке нав'язує свої закони, відчужує, прагне перетворити яскраве сільське життя на звичайну міську сіру буденність. Поступово ліричний герой

асимілюється з містом, розчиняється в ньому. Інстинкт виживання змушує його позбавлятися всіх атрибутів, які нагадують про причетність до села.

У поезії “Немає слів ...” ліричний герой так само сумує за своїм минулим.

*Ой, весно, весно, у зеленім гаї
Мені вже квітів, мабуть, не шукать!* [10, 5].

А бурхливе міське сьогодення, яке сповнене постійною боротьбою, не віщує нічого доброго.

*Хто хоч на мить в сталеві очі міста
Проглянув, прагнучи і бур і боротьби,
Життя того як порване намисто
Не позбирать на брукові в юрбі* [10, 5].

Поезія “Ти сидиш в задимленій кімнаті...” передає весь біль і страждання ліричного героя через кохану дівчину, яка в місті перетворилася на повію. Він розуміє, що не може нічого змінити “Вічні в серці – холод і зима...”. У пам'яті залишилося лише чисте кохання “у житах шовкових по росі” [12, 7].

Тема міста у Бориса Тенети, як і загалом в українській літературі здебільшого супроводжується суворим образом міста – “хижим звірем”, негативним, всепоглинаючим явищем, який спочатку приваблює, а потім навіть лякає. Картина міста в кожному творі різнопланова, але все ж таки більше присутні темні, засмучуючі кольори. Те саме бачимо й у новелі “Безробітний”: “Унизу місто драконом лягло... І далеко голодний кричить пароплав” [5, 18].

У творі зображується важке, напівгольне життя творчої людини в місті. “Вам може чудно, що я в 1925 році гину від голоду. Правда, але мій номер на біржі 8524. Розумієте?” [5, 17]. Уся новела просякнута головною ідеєю, як вижити в місті і не вмерти з голоду. Герой не пристосований до жорстких умов виживання, що панують у місті.

<i>Я непомітний, невідомий, іду по вулицях І на обличчях читаю щось...</i>	<i>І при світлі холодного місяця Вдень кудись поспішають вони,</i>
<i>Я весь обідраний, голодний, хворий я Іду хитаючись, але в грудях життя...</i>	<i>– А куди, для чого? – Не спитав я нікого, бо не хтів</i>
<i>Зустрічаю багато я: тисячі.</i>	<i>[5, 20].</i>

Такі рядки пише він у ті хвилини, коли не відчуває нестерпного голоду. Цей стан героя загострює в нього почуття покинутості, непотрібності й самотності. Головним завданням стає не просто навчитись жити в суспільстві, де панує несправедливість, але й гармонізувати свій внутрішній світ.

Важке життя зумовлює непереборне бажання втекти, забути про голод і свої проблеми. “Я в степу. Лежу й солону жую. Це не їжа, а все ж... коли слина перемішується з соломою, ковтаю: шлунок на хвилину затихає...” [5, 18]. Утеча з міста до степу розглядається як необхідність, де можна по-справжньому відпочити, зануритися в свої думки.

Б. Тенета показав, що люди прагнуть не лише з міста в село, а й навпаки. Саме життя в місті бурхливіше, воно дає більше можливостей для самореалізації й утілення планів у життя. В оповіданні “П'яниці” міліціонер залишив у селі сім'ю, а

сам переїхав працювати в місто, щоб заробити на нову хату. “Оженився він недавно, виділився від батька, купив дерева на хату, а не вистачає сто карбованців. Він спочатку у себе в районі служив, а тепер перевели в місто; погодився; тут на двадцять карбованців на місяць більше дають...” [11, 51].

Отже, художня інтерпретація образу міста в творчості Б. Тенети є, на нашу думку, вагомим чинником моделювання авторської концепції світу, адже відбиває суттєві аспекти естетичної платформи митця. Письменник зображує місто в різних ракурсах і емоційних характеристиках людей. Воно, ніби живий організм, що надає людині іншого статусу, нової якості, який змінює. У творах митця людина, переміщуючись із села до міста, наче відривається від свого коріння, втрачає себе, вихолощується, губить щось істинне і справжнє, до чого потім повертається все життя.

Творчість Б. Тенети синтезувала в собі риси традиційної української літератури, глибоко національного світовідчуття та модерністські віяння європейської думки. Його творчість по праву належить до здобутків української літератури, а твори потребують **подальшого вивчення**.

Література

1. Дмитренко В. Літературний дискурс “Ланки”-МАРСу першої третини ХХ століття : монографія / Вікторія Ігорівна Дмитренко. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 280 с.
2. Кочур І., Римаренко Ю., Томашевський С. Мала енциклопедія етнодержавознавства / І. Кочур, Ю. Римаренко, С. Томашевський. – К., 1996. – 890 с.
3. Мовчан Р. Український модернізм 1920-х : портрет в історичному інтер'єрі : монографія / Раїса Мовчан. – К. : ВД “Стилос”, 2008. – 544 с.
4. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / Соломія Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 448 с.
5. Тенета Б. Безробітний / Б. Тенета // Життя й революція. – 1925. – № 6–7. – С. 16–22.
6. Тенета Б. Гармонія і свинушник / Б. Тенета // Життя й революція. – № 8. – 1927. – Ч. I. – С. 48–75.
7. Тенета Б. Гармонія і свинушник / Б. Тенета // Життя й революція. – № 9. – 1927. – Ч. II. – С. 240–259.
8. Тенета Б. Знов мені приснилися... / Б. Тенета // Життя й революція. – 1926. – № 6. – С. 7.
9. Тенета Б. Місто / Б. Тенета // Життя й революція. – 1926. – С. 17–21.
10. Тенета Б. Немає слів... / Б. Тенета // Життя й революція. – 1926. – С. 5.
11. Тенета Б. П'яниці / Б. Тенета. – Х.О. – 1930. – 64 с.
12. Тенета Б. Ти сидиш в задимленій кімнаті... / Б. Тенета // Життя й революція. – 1926. – № 9. – С. 7.
13. Шерех Ю. Людина і люди. (“Місто” Валеріяна Підмогильного) // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології : у 3 т. / Ю. Шерех. – Харків : Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 81–91.
14. Шпенглер О. Закат Європи : очерки морфології мирової історії, всемирно історическіє перспективи / О. Шпенглер. – Минск : Попурри, 1999. – Т. 2. – 720 с.

Анотація

Дубініна Вікторія Олександрівна “Рецепція міста у творчості Бориса Тенети”. У статті аналізується тема міста й проблеми, які виникають у зв'язку з активними процесами урбанізації. Їхнє відображення в прозових та поетичних творах письменника першої половини ХХ століття.

Автор показує, яким чином місто впливає на характер і долі людей, як змінює їхній світогляд і світосприйняття.

Ключові слова: місто, урбанізація.

Анотація

Дубинина Виктория Александровна "Рецепция города в творчестве Бориса Тенеты". В статье анализируется тема города и проблемы, которые возникают в связи с активными процессами урбанизации. Их изображение в прозаических и поэтических произведениях писателя первой половины XX века. Автор показывает, каким образом город влияет на характер и судьбы людей, как меняет их мировоззрение и мировосприятие.

Ключевые слова: город, урбанизация.

Summary

Dubinina Victoriya Oleksandrivna "Reception of the city in works by Borys Teneta". The subject of the city and the problems which arise due to the active processes of urbanization are analyzed in the article. They are depicted in the prosaic and poetic works of the author in the 1-st half of the XX century. The author takes a look how the city influences the character and destiny of people, how it changes their world-outlook and world-perception.

Keywords: city, urbanization.

УДК 821.161.2–31

Веретюк Т.В.,
аспірант,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

РОМАН ІГОРЯ МУРАТОВА "У СОРОЧЦІ НАРОДЖЕНИЙ": СПРОБА АНАЛІЗУ

На сьогодні все більше дослідників літератури віддають перевагу аналізові творчої спадщини письменників Розстріляного Відродження, тоді як доробок яскравих постатей соціалістичного реалізму залишається малодослідженим. Сучасність вимагає переосмислення спадщини цих письменників та розгляду їх творчості в українському історико-літературному контексті. Цим зумовлена **актуальність** нашої спроби чи не вперше здійснити ґрунтовне дослідження генезисних витоків та діалектики становлення центрального героя роману Ігоря Муратова "У сорочці народжений".

Шістдесяті роки – час виникнення нових продуктивних тенденцій у літературному процесі, піднесення загального ідейно-художнього, інтелектуально-філософського рівня в мистецтві, час творчого оновлення, "третього цвітіння" старших майстрів пера, серед яких М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, Л. Первомайський, І. Муратов, А. Малишко, В. Мисик, приходу в літературу нових "майстрів пера". Перша половина 60-х років – це часи нетривалого послаблення режимного тиску, що дозволило творам української літератури зазвучати у міжнародному контексті: О. Довженко "Поєма про море" (1959), М. Рильський "Троянди й виноград" та "Далекі небосхили" (1960), О. Гончар "Людина і зброя" (1962), М. Бажан "Політ крізь бурю" (1965) та інші [4, 21].